

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ АДАПТАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ В УПРАВЛІННЯ СУЧАСНОЮ ОСВІТОЮ

У статті розглядаються теоретичні засади впровадження адаптаційних стратегій в управління сучасною освітою на основі розробки гнучких, адекватних вимогам зовнішнього середовища механізмів управління.

Ключові слова: адаптація, адекватність, управління освітою, механізми управління, зовнішнє середовище.

В статье рассматриваются теоретические основы внедрения адаптационных стратегий в управление современным образованием на основе разработки гибких, адекватных требованиям внешней среды механизмов управления.

Ключевые слова: адаптация, адекватность, управление образованием, механизмы управления, внешняя среда.

This article considers the theoretical principles of introduction of adaptation strategies in modern education management on the basis of development of management mechanisms, flexible and adequate to the demands of the environment.

Key words: adaptation, adequacy, education management, governance mechanisms, the external environment.

Від перших намагань осмислення феномену управління до теперішнього часу перед дослідниками поставали і постають проблеми підвищення ефективності, результативності, якості управлінських процесів. Це знайшло своє відображення в актуалізації завдань щодо розробки різних моделей управління, метою яких є його вдосконалення.

У зв'язку з тим, що сучасна освіта функціонує в умовах швидких змін, непередбачуваності подій традиційні підходи до управління, які довели свою ефективність у стабільному соціумі, поступаються місцем таким системам, що у спроможні адекватно реагувати на нові характеристики оточуючого середовища, його вимоги та нові складові буття людини [1].

Відповідно до загальної теорії управління у нестабільних умовах виявляються ефективними лише гнучкі, органічні, адаптивні структури управління. Адаптивний підхід до управління освітою як міждисциплінарний науковий підхід, активно розробляється та застосовується доволі тривалий час, що обумовлено змінами у життєдіяльності суспільства, які перманентно відбуваються, та інноваційним характером сучасної освітньої галузі.

Проблемам адаптивного управління присвячені наукові праці Г. В. Єльнікової. Їх потенціал є доволі вагомим щодо концептуального осмислення та практичного впровадження адаптивного підходу в управління освітою переважно на рівні загальної середньої освіти [2]. Концепція адаптивного управління школою створена П. І. Третьяковим [3]. Управлінню

розвитком адаптивної школи як моделі освітнього закладу присвячені дослідження Є. А. Ямбурга [4]. Обґрунтування педагогічної технології адаптивної школи зроблене Н. П. Капустіним [5].

Разом з тим, оскільки суспільні процеси надзвичайно динамічні, система управління не може відповідним чином реагувати на нові характеристики оточуючого середовища, бо вона ще не налаштована на нові параметри. Тому вдосконалення механізмів управління (в цілому або їх певних ланок) має бути постійним, що становить протидію їх «старінню». Це дозволяє зробити механізми управління більш адаптивними, тобто більш відповідними перебігу реальних процесів у системі та її зовнішньому середовищі, а саме управління більш адекватним цілям суспільного розвитку.

Отже, з урахуванням зазначеного вище проблема впровадження адаптаційного підходу в управління освітою видається актуальною.

Мета статті полягає в обґрунтуванні можливості впровадження адаптаційних стратегій в управління освітою шляхом розробки гнучких, адекватних вимогам зовнішнього середовища і таких, що враховують стан внутрішнього середовища, механізмів управління на засадах сучасних наукових концепцій.

Включення поняття «адаптація» в категоріальний апарат проблеми, що розглядається, потребує, по-перше, аналізу його загальнонаукового трактування; по-друге, розкриття сутності процесу адаптації в управлінні. Як адаптацію розуміють пристосування самоорганізованих систем до мінливих умов середовища. За теорією Т. Парсонса, речовинно-енергетична взаємодія із зовнішнім середовищем є однією з функціональних умов існування соціальної системи [6].

Система поза середовищем не може прогресувати, бо лише взаємодія з ним, відхилення, що виникають при цьому, протиріччя створюють необхідну умову активності системи, її саморух у напрямку самозбереження та розвитку. Розвиватися з якісними змінами, зі зростанням рівня організованості здатні лише відкриті системи, у яких кожний процес постає як суперечлива єдність самообумовленості та зовнішньої обумовленості [7].

Системи соціального порядку, які функціонують в умовах, що постійно змінюються, надзвичайно рухливі, здатні у цілях самозбереження сприймати фактори зовнішнього середовища й асимілювати матерію, енергію, інформацію у розмірах, що перевищують потреби простого відтворення. Тим самим забезпечується накопичення матерії, енергії, інформації, які витрачаються на вдосконалення й розвиток системи. При цьому зовнішня інформація асимілюється, перетворюється у внутрішню, в результаті чого розширюється внутрішнє розмаїття системи, що, у свою чергу, робить її більш сприйнятливою до зовнішнього розмаїття.

Структура поведінки системи в оточуючому середовищі складається з її урівноваження із середовищем й впорядкування у цьому середовищі. Відповідно до цього управлінська система використовує дві основні стратегії. Перша – орієнтується на зміни у внутрішньому середовищі з метою його пристосування до змін у зовнішньому середовищі. Друга – на зміни у

внутрішньому середовищі системи відповідно до потреб зовнішнього середовища й здійснення впливу на зовнішнє середовище з метою використання його можливостей для досягнення поставлених цілей.

Остання стратегія дозволяє передбачувати можливість впливу певних ускладнюючих факторів, реагувати на них до того, як їх дія призведе до негативних або навіть руйнівних для системи наслідків. Така стратегія уявляється найбільш адекватною для управління освітою в умовах швидкоплинних змін у суспільстві. При цьому виникає необхідність дослідження зовнішнього середовища у таких аспектах:

по-перше, аналізу освітніх потреб суспільства з метою пошуку можливостей щодо їх задоволення, забезпечення соціальної адекватності освіти пріоритетам суспільного розвитку, що дозволяє сформулювати соціальне та державне замовлення освітній системі;

по-друге, вивчення можливостей впливу факторів зовнішнього середовища як щодо сприяння, так й стосовно опору розвитку системи освіти, її ефективному функціонуванню у суспільстві.

Впровадження адаптаційного підходу в управління освітою в Україні наразі потребує розробки та впровадження моделі гнучкого багаторівневого механізму управління, який відповідає сучасним умовам трансформації українського суспільства та динамічному розвитку глобального середовища й власній специфіці освіти як об'єкта управління.

У ході становлення управлінських систем, зокрема системи управління освітою, помітна технократична орієнтація до осмислення його явищ, постановки освітніх цілей, побудови освітнього процесу [8]. При цьому широкого застосування набувають технічні терміни, які переносяться на сферу соціальної практики. Насамперед це стосується поняття «механізм». Зазначене поняття у своєму прямому значенні застосовується для опису технічних пристроїв, систем, процесів.

У філософській літературі механізми управління визначаються за допомогою загальної характеристики функціонування та розвитку як основних особливостей соціальної системи. Функціонування та розвиток суспільства відбуваються завдяки притаманним їм внутрішнім механізмам. При розгляді цих механізмів перш за все виокремлюється гомеостазис, тобто спроможність системи зберігати свої істотні властивості всупереч тенденції відхилення [9].

На підставі розгляду генези механізму управління, його системоутворюючої ролі у прогресивній еволюції матерій, у виникненні біологічної, а потім соціальної форм руху, у створенні все нових об'єктів ноосфери, у пізнанні все нових законів природи, й нарешті, на основі його загальності сформульовано такий філософський статус механізму управління: «...механізм управління, що виник й розвинувся у ході еволюції як процес упорядкування зв'язків у взаємодіях, що постійно ускладнюються, як процес становлення саморегуляції й самоорганізації, які обумовили

прогресивну лінію розвитку матерії, з появою «мислячої матерії» (свідомості) й цілеспрямованої людської діяльності стає найвищою формою руху матерії, що лежить в основі пізнання, збереження й розумного перетворення оточуючого світу» [7].

У соціально-економічній теорії поняття «механізм» переважно використовується разом з епітетами «державний», «господарський», «правовий», «економічний», «організаційний» і т. ін. У вказаних словосполученнях воно асоціативно пов'язується з управлінням.

У джерелах з адміністративного права механізму управління приділяється значна увага, але переважно в аспекті характеристики організації та діяльності апарату управління. Слід зазначити, що при цьому переважає статичний підхід в розумінні механізму управління.

Значну увагу розгляду механізмів управління приділив В.Г. Афанасьєв. Як механізми управління він розуміє ті практичні міри, засоби, важелі, стимули, через які органи управління впливають на суспільство, виробництво, будь-яку систему соціального порядку з метою досягнення цілей, які стоять перед ними, вирішення конкретних завдань. Механізми управління створюються на підставі притаманних суспільству закономірностей розвитку. Тому за своїм походженням вони об'єктивні. Водночас необхідно зазначити і суб'єктивний характер механізмів управління, оскільки вони створюються людьми, суспільними інститутами, які виступають носіями певних суспільних інтересів і потреб. Механізми управління виконують роль своєрідного медіатора між суспільними процесами, що протікають об'єктивно, і суб'єктивною практикою людей. Вони є знаряддям системи управління щодо впливу на суспільство [10].

Комплексний аналіз механізму соціального управління здійснив Ю.О. Тихомиров [11]. Він визначає, що механізмом соціального управління є спосіб організації та функціонування управління, який виражається у висуванні обґрунтованих цілей, у створенні й розвитку керуючої системи, що має здійснювати у ході управлінського процесу досягнення цілей. Вчений вважає, що у широкому розумінні механізм управління являє собою процес узгодженого впливу суб'єктів управління на явища оточуючої соціальної дійсності й слугує своєрідним зовнішнім і при тому динамічним виявом управління, яке без цього знаходиться ніби то в потенції. Ю.О. Тихомиров акцентує увагу на необхідності виокремлення складових частин механізму соціального управління і позначає їх як елементи, що водночас виражають і момент статичності (структури) і момент динаміки.

Важливою вимогою до розробки механізмів управління є їх відповідність об'єктивним закономірностям суспільного розвитку. У разі, коли механізми управління мають таку побудову, що не відповідає зазначеній вимозі, реальні суспільні процеси розвиваються осторонь від цих свідомо розроблених конструкцій і підпадають під дію механізмів, які формуються стихійно. Отже, завдання суб'єкта управління полягає у тому,

щоб якомога повніше урахувати пізнані закономірності функціонування певної соціальної системи і, відповідно, кожен з них відобразити при розробці механізмів управління.

Таким чином, на сучасному етапі суспільного розвитку державна політика у галузі освіти має бути підкріплена працездатним механізмом управління, який би гнучко реагував на зміни у соціальному середовищі та враховував соціальне замовлення та потреби особистості. Це зумовлює необхідність удосконалення управління освітою, зокрема наявних механізмів управління, що й становить перспективу подальшого опрацювання проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурева В. В. Социально-адекватное управление: концептуализация модели: монография / В. В. Бурева. – Донецк: Норд Компьютер, 2005. – 171 с.
2. Ельникова Г. В. Основы адаптивного управления / Г. В. Ельникова. – Харьков, 2004. – С. 187.
3. Третьяков П. И. Адаптивное управление педагогическими системами. учеб. пособ. / П. И. Третьяков. – М.: Академия, 2003. – 368 с.
4. Ямбург Е. А. Управление развитием адаптивной школы / Е. А. Ямбург. – М.: PerSe, 2004. – 366 с.
5. Капустин Н. П. Педагогические технологии адаптивной школы: учеб. пос. для вузов / Н. П. Капустин. – М.: АСADEMIA, 2001. – 215 с.
6. Социологический энциклопедический словарь / ред.-коорд. Г. В. Осипов. – М.: ИНФРА, М-Норса, 1998. – 488 с.
7. Абдеев Р. Ф. Механизм управления, его генезис и системоорганизующая роль / Р. Ф. Абдеев // Философские науки. – 1990. – № 4. – С. 105-113.
8. Кларин М. В. Метафоры и ценностные ориентации педагогического сознания / М. В. Кларин // Педагогика. – 1998. – № 1. – С. 34-39
9. Богданов А. А. Тектология: (Всеобщая организационная наука): в 2-х кн.: Кн. 1 / редкол. Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др.; Отд-ние экономики АН СССР.: Ин-т экономики АН СССР. – М.: Экономика, 1989. – 304 с.
10. Афанасьев В. Г. Человек в управлении обществом / В. Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1977. – 382 с.
11. Тихомиров Ю. А. Механизм управления в развитом социалистическом обществе / Ю. А. Тихомиров. – М.: Наука, 1978. – 336 с.